

Hænger sprog og kultur nu også sammen?

Karen Risager

Cand.mag. i lingvistik og fransk. Institut for Sprog og kultur, Roskilde Universitetscenter.

På seminaret, der forberedte GymSprog-konferencen 1996, hed en af arbejdsgrupperne: Sproget og kulturen. Jeg deltog ikke i arbejdsgruppen, men vil benytte lejligheden til at problematisere forholdet mellem sprog og kultur - et forhold, som jeg ser som omdrejningspunktet i sprogfagene.

At der er en eller anden relation mellem de to begreber er klart, og det er også klart, at relationen er ret kompliceret. Ofte hører man udsagnet: „*Sprog og kultur hænger sammen*“. Men det er en alt for enkel formel, og hvis man underkaster den en nøjere granskning, så er den både rigtig og forkert, alt efter hvad man lægger i dens to elementer, og i den såkaldte sammenhæng imellem dem.

I det følgende vil jeg skelne mellem tre

forståelser af kultur i forhold til sprog:

1. Kulturen som indeholdt i sprogets semantik og pragmatik.
2. Kulturen som kontekst for sprogbrugen.
3. Kulturen som tematisk indhold i sprogundervisningen.

Jeg vil også skelne mellem deskriptive og normative betydninger af udsagn, som at f.eks. sprog og kultur hænger sammen. I den deskriptive betydning siger man, at sprog og kultur rent faktisk hænger sammen, i den normative betydning, at sprog og kultur bør hænge sammen.

Jeg mener, at der i tilfælde 2 og 3 ikke er nogen nødvendig sammenhæng mellem sprog og kultur. Som en konsekvens af internationaliseringen på

mange planer ser vi en stigende tendens til rekontekstualisering af sproget, og til en dissociering af sprog og indhold i forhold til den traditionelle sprogundervisning. Disse tendenser opfatter jeg ikke nødvendigvis som et onde, men vi må som sproglærere forholde os til dem.

Kulturen som indeholdt i sprogets semantik og pragmatik

Ethvert naturligt sprog udvikler sig som en del af den sociale praksis blandt et fællesskab af sprogbrugere. Fællesskabet kan være mere eller mindre omfangsrigt, fra f.eks. en familie til f.eks. et internationalt netværk af forskere inden for et bestemt felt. Fællesskabet vil være bygget op omkring en social struktur og vil i større eller mindre grad være karakteriseret ved en fælles referenceramme og fælles normer og værdier. Den sociale struktur og referenceramme, normerne og værdierne præger sproget i dets semantik, specielt dets ordforråd, og i dets pragmatik, dvs. reglerne for brugen af sproget i den sociale og situationelle kontekst. Som et eksempel kunne nævnes kulturens betydning for de to varianter af det tyske sprog i det tidligere Vest- og Østtyskland; f.eks. i ord som *Volk*, *Staat*, *Arbeitgeber*.

Sproget bærer således en lang række kulturelle informationer og fortolknin-ger i sig, og den teoretiske forståelse af sproget må nødvendigvis omfatte denne kulturelle side. I den forstand er udsagnet „*sprog og kultur hænger sammen*” altså et deskriptivt korrekt udsagn, et udsagn som moderne sprog-

teorier nok kan være enige om, trods forskelligheder i sprogsyn og kultursyn.

Men i sprogundervisningens virkelighed er den typiske situation den, at eleverne bruger det fremmede sprog uden særlig bevidsthed om den kulturelle side af sproget, især i undervisningens første faser. Det kan ikke undgås, at det fremmede sprog i starten hovedsagelig bruges som en kode, et amputeret sprog, hvis semantik og pragmatik er overført fra elevernes modersmål. I denne sammenhæng har udsagnet „*sprog og kultur hænger sammen*” snarere status af et normativt udsagn, et krav om, at undervisningen bør udvikle elevernes bevidsthed om, at fremmedsprogets betydningssystem og brugsregler ofte ikke er sammenfaldende med modersmålets, og at elevernes sprog (deres „intersprog”) skal sigte imod - men ikke nødvendigvis nå - det autentiske sprog med dets specifikke semantik og pragmatik.

Et sprog, der bruges som lingua franca, dvs. som fælles kommunikationssprog mellem folk, der ikke har vedkommende sprog som modersmål, befinder sig i en særlig situation, fordi det dels peger tilbage på sin kulturelle oprindelse (f.eks. engelsk i USA), dels er udtryk for en internationaliseret kulturform (f.eks. en tværnational ungdomskultur, der bruger engelsk). På den ene side må samtaleparterne som udgangspunkt benytte sig af vedkommende sprogs semantik og pragmatik, med de kulturelle konnotationer, der følger med; men oven i dette kan de måske forhandle sig frem til en mere lokal el-

ler adhoc-præget brug af sproget, der passer dem bedre, og måske er i bedre overensstemmelse med deres respektive modersmåls semantik og pragmatik. Det kan f.eks. være, at der bruges færre høflighedsformer, eller at der forekommer andre pauseritualer. Sproget brugt som lingua franca er således ikke kulturneutrale, men dets semantik og pragmatik (såvel som dets grammatik og fonologi) vil typisk være påvirket af samtaleparternes (eller den enes) modersmål eller andre sprog, de kender godt.

Kulturen som kontekst for sprogbrugen

Sproget udvikler sig typisk i en bredere kulturhistorisk kontekst, f.eks. inden for rammerne af en nationalstat. Men det kan naturligvis bruges uden for denne kontekst, f.eks. når fransk bruges i Danmark. I dette tilfælde er sproget taget ud af sin oprindelige kulturhistoriske kontekst og bragt ind i en ny kulturel kontekst; det er rekontekstualiseret. Det vil stadig blive brugt med nogenlunde den „indfødte“ semantik og pragmatik, men det er blevet omplantet til en anden ikke-indfødte sammenhæng. I denne forståelse er udsagnet „*sprog og kultur hænger sammen*“ ikke deskriptivt korrekt; man kan godt skille sprog og kultur ad. Med den stigende internationalisering - migration, turisme, kultureksport osv. - ser vi oftere og oftere, at sprogene er blevet rekontekstualiseret. Og når sprogene bruges i fremmedsprogsundervisning, er de naturligvis også rekontekstualiseret.

På den anden side eksisterer der i sprogundervisningen en tradition for,

at man foretrækker at beskæftige sig med sprogbrugen, som den udspiller sig i dens indfødte kontekst. Typisk vil lærebøger henlægge kommunikationen til de lande, hvori sproget tales som modersmål, så eleverne kan få et indtryk af den bredere kontekst, sprogbrugen udspiller sig i. Udsagnet „*sprog og kultur hænger sammen*“ kan altså også forstås som et normativt didaktisk princip om at foretrække sprogbrug, der foregår i en indfødte kontekst. Derfor er de foretrukne rejsemål i forbindelse med elevrejser og -udvekslinger jo også lande, hvori sproget tales som modersmål, og til dette formål udvikles der etnografisk inspirerede metoder til at studere den her-og-nu kontekst, der danner ramme for sprogbrugen. Dette princip er imidlertid ved at tabe i betydning, se nedenfor.

Kulturen som tematisk indhold i sprogundervisningen

I princippet kan et sprog forbindes med et hvilket som helst tematisk indhold (når dette i det hele taget kan verbaliseres). Der er ikke nogen nødvendig sammenhæng mellem, hvilket sprog man bruger, og hvilket indhold man taler om. I denne forstand er udsagnet „*sprog og kultur hænger sammen*“ forkert. (Noget andet er så, at et tema kan komme til at tage sig forskelligt ud i forskellige kulturer på grund af forskellige i relevansstruktur).

Men i den almene sprogundervisning har der i mange år været formuleret et dobbelt formål: at tilegne sig sproget, og at tilegne sig et kendskab til kultur- og samfundsforhold i de lande, hvori

sproget tales. Der har været tale om en slags relevansdistinktion, således at man har foretrukket tematiske indhold, som har at gøre med kultur- og samfundsforhold i netop disse lande (med fokus på de centrale: England/USA, Tyskland, Frankrig), frem for temaer som f.eks. er tværkulturelle, eller som har relation til andre fagområder såsom biologi og teknik. I denne forbindelse er udsagnet „*sprog og kultur hænger sammen*” et didaktisk normativt udsagn om, at undervisningens tekster bør handle om og reflektere disse bestemte landes samfundsforhold, historie, litteratur, levevis osv., sædvanligvis forbundet med mere eller mindre ideologisk prægede dannelsesforestillinger om at give eleverne indblik i vedkommende landes nationale kultur.

Denne specifikation af indholdet i sprogfagene - som går tilbage til sidste århundrede - er imidlertid ikke enerådende mere. Man kan sige, at den nationale epoke i sprogundervisningen er ved at være slut. Vi ser i disse år en udvikling henimod en større og større dissociering mellem sprog og indhold i forhold til den traditionelle sammenhæng, der lige er beskrevet.

En vigtig udviklingstendens er, at sprogundervisningen bevæger sig i en interkulturel retning, sådan at man er blevet mere bevidst om, at eleverne gennem beskæftigelsen med det fremmede kan blive mere opmærksom på deres egen kultur, og at det kan være en god ide, at eleverne læser tekster og selv producerer tekster på fremmedsproget om deres egen kultur, f.eks. Danmark. Her er det altså danske kul-

tur- og samfundsforhold, der danner tematisk indhold for de fremmedsproglige tekster.

En anden udviklingstendens er udvekslingsmønstret i disse år. Selv om hovedparten af udvekslingsrejser går til de lande, hvori sproget tales som modersmål, er der ikke så få, der går til lande, hvor sproget bruges som fremmedsprog, f.eks. engelsk i Finland, Polen, Italien, Tyskland eller tysk i Tjekkiet eller fransk i Spanien. I disse tilfælde har det tematiske indhold, herunder elevernes oplevelser og erfaringer, altså ikke noget at gøre med de traditionelle mållandes kultur- og samfundsforhold. Lærere og elever stilles over for helt andre sammenhænge, som de skal forholde sig til.

En tilsvarende tendens ser vi i mønstret for elektronisk post over landegrænser; engelskelever i Danmark, der korresponderer med engelskelever i Holland, Grækenland, Frankrig, Tyskland osv., kan selvfølgelig samles om et emne, der relaterer sig til Storbritannien, men behøver absolut ikke at gøre det. De kan bl.a. også bruge tiden på at fortælle om deres egne respektive kulturer eller noget helt tredje.

Også i den almindelige klasseundervisning ser vi tendenser til i stadig højere grad at løsne bindingen til mållandet og beskæftige sig med tværkulturelle emner eller almene emner såsom menneskerettigheder og miljø, og inddrage oversat litteratur fra andre lande.

Sidst, men ikke mindst, er der udviklingen henimod at bruge fremmedsproget

som undervisningssprog i forhold til andre fagområder, dels i korterevarende tværfagligt samarbejde, dels i egentlige fremmedsprogede uddannelsesforløb, som vi ser det på enkelte gymnasier og på de højere læreanstalter.

Der er altså tilløb til en radikal spredning på indholdsiden. Hvordan vi forholder os til den situation kræver en større diskussion; her skal blot trækkes to ekstremer op:

Et nationalt eller et universalistisk relevanskriterium?

Skal man tilstræbe den størst mulige sammenhæng mellem sprog og kultur, dvs. sammenhæng på alle de tre gennemgåede niveauer? Det ville betyde, at man f.eks. i franskundervisningen kun beskæftigede sig med fransk i Frankrig (eller andre fransktalende lande) omkring emner relateret til franske kultur- og samfundsforhold (ikke f.eks. minoritetskulturer i Frankrig). En sådan position hviler på et nationalt relevanskriterium, men vil faktisk i sin ekstreme form være passé i dag.

Eller skal man tillade den maksimale spredning og blot fastholde den nødvendige minimale sammenhæng mellem sprog og kultur, som vi finder på det førstnævnte niveau (kulturen er indeholdt i sprogets semantik og pragmatik)? Dette ville betyde, at man i f. eks. franskundervisningen kunne beskæftige sig med hvilke emner som helst, blot de er på fransk, og man kunne lade eleverne korrespondere med andre mennesker hvor som helst på jorden, blot dette kunne ske på fransk.

En sådan position, der naturligvis kun er tilladelig, hvis den udmønter sig i et velovervejede stofvalg, hviler på et mere universalistisk relevanskriterium, som måske er mere i overensstemmelse med de igangværende internationaliseringsprocesser. Jeg mener, at vi er på vej mod den sidste mulighed, især i engelsk. (Det skal tilføjes, at denne udvikling især karakteriserer fremmedsprogundervisningen, som jo i en vis forstand ser „udad“. Derimod er den indtil videre mindre relevant for dansk som andetsprog, der i højere grad ser „indad“ mod Danmark og danske forhold).

I realiteten kan man i fremmedsprogene konstatere et bredt spektrum af kompromis'er, afhængigt af ikke bare fag, niveau og uddannelsesform, men også af lærerens fagpolitiske og pædagogiske standpunkt og almene syn på verden.

Litteratur

Risager, Karen: Alt, hvad der foregår i landet . . . Om et forskningsprojekt, der belyser sproglæreres kulturforståelse. i: Sproglæreren nr. 8, 1995.

Risager, Karen: Sproglæreren og kulturmødet. i: Humaniora nr. 4, 1995.

Karen Risager, Karen-Margrete Frederiksen (Foto: Leif Christophersen).